

Gergana Hristova

(Bulgaria, Ss Cyril and Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Philosophy – Social Psychology Programme)

Emblematic Female Characters in Bulgarian National Revival Literature

Abstract: This article explores the literary portrayal of women during the Bulgarian National Revival, a particularly interesting and prolific period in Bulgarian history. The Bulgarian literature of this time was marked by a growing interest in female characters, which found expression in various literary forms. Many works represented women as symbols of national ideals and bearers of traditional values. Women were evaluated based on male notions of virtue, duties and behaviour, leading to prescriptive views on their role in society. Male intellectuals, whose ideas shaped the female image, tended to impose societal obligations and norms to which women were expected to conform.

Despite the significant interest in the image and role of women, the authentic female voices in literature were often absent, being replaced by the patriarchal model which confined women to the domestic sphere and forced them to adhere to strictly defined norms and duties.

The notion of the Bulgarian woman as a guardian of national values became increasingly important, particularly in the context of the threat of cultural erasure. This perception was shared by other cultures that often regarded women as mothers of the respective nation.

National Revival literature abounded with idealised images of women that served instructional purposes as paragons of virtue unconditionally submitting to patriarchal society and its laws. These images reflected collective dignity and national pride and were represented as role models for women. Some works of this era, such as the comedy *Civilisation Misunderstood*, illustrate the impact of the changes in social attitudes and the adoption of European models on Bulgarian traditions and values. The play offers criticism of both xenophilia and extreme conservatism, highlighting the complexity and multi-layered nature of social and cultural changes during this period.

This paper discusses the role of the female characters in Bulgarian National Revival literature, centring on female protagonists created by Lyuben Karavelov. His works draw heavily on folklore as attested by the idealisation of young women in his stories and novellas. Karavelov's heroines embody folk ideals and the traditional virtues of patriarchal women. His works carry a strong ideological charge, in line with Revival ideas of women as keepers of the national spirit and active participants in the liberation movement. Karavelov's female protagonists such as Neda, Nayda and Dobra epitomise the romantic revolutionary ideal, transforming women from passive subjects into champions of national ideals. The paper offers criticism of the one-sided approach of Revival intellectuals who tended to confine women to strictly defined roles and sanctioned any deviation from traditional norms. It also points out that this prescriptive ideology was a means of strengthening national consciousness during a period marked by historical upheaval and struggle for national liberation.

Keywords: Bulgarian National Revival, female characters, patriarchy, traditional values, ideals, national spirit, sanctioning, norms

Гергана Николова Христова

(България, Велико Търново, ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“, Факултет по философия – „Социална психология“)

Емблематични женски образи във възрожденската ни литература

През периода на Възраждането се забелязва интерес към жената в българската литература, който се наблюдава в редица лирически, белетристични, драматургически, публицистични, художествено-документални текстове, които тематизират позицията на жената. Както отбелязва Катя Станева, версиите за женското присъствие, за женската положеност в българското живееие явяват различни гледни точки, определят различни неща като нормални, редни, справедливи, но всички те се съединяват в предписателността, в постулирането на задължения, в диктовката на битови повинности. Българката става обект на внимателно изучаване и на упражнения по цивилизаторско настояничество. Оказва се, че жената се развива под зоркия поглед на мъжете-интелигенти, на които принадлежи правото да решават кое е добро за нея и кое – не. Малко от изказалите се по темата авторитети смятат, че жената би могла сама да определи посоката и нивото на развитието си. И може би така е правилно, защото нежният пол в тази епоха няма нито самочувствието, нито условията, нито (не на последно място) желанието сам да решава съдбата си.

Интересът към българката, превръщането ѝ в обект на внимание и изучаване, е в унисон с трансформациите, извършващи се в българското общество през Възраждането. Ренесансовият хуманизъм поставя високо човешката личност, нейната ценност сама по себе си. Нашето Възраждане познава същия стремеж – човешката личност получава нова оценка, нов смисъл, възвръща личното си достойнство. Този процес не оставя недокоснати и българските жени. Те изведнъж застават в центъра на обществената сцена, оказват се предмет на разгорещени дебати, в които се коментира усилено какви трябва или какви не трябва да бъдат, какви качества трябва или не трябва да притежават и т.н. Всичко това най-вероятно би стресирало и вкарало в някакви желани рамки дори една самоуверена съвременна жена, а какво остава за необразованата, възпитана по законите на патриархата тогавашна българска девойка. И както се вижда от по-нататъшната история, доста време е необходимо на българката, за да се отърве от тези наложени ѝ предписания за приемливо мислене и поведение.

Ако потърсим във възрожденската книжнина автентично женско писане, женско мнение, отстояващо визията на жената за света, неповлияно от мъжкото, недопълващо мъжкото, ще открием, че такова липсва. Патриархалният модел лишава жената от възможност за активна изява в публичното пространство, той я затваря зад стените на дома. Мъжкото писане самоуверено вмениява на жената какви са нейните задължения, повинности и дори – ценности и добродетели. То си присвоява правото да хвали и порицава, да одобрява или не женските поведения.

Емблематичните трактовки на популярните женски образи във възрожденската литература са категорични в предписателността си и са откровено идеологически прицелени. Във време на заплахата от обезличаване изискванията към жената като пазител на националните ценности неимоверно нарастват. Ролята на жените е решаваща за възпроизводството на културата и изграждането на национална идентичност. От жените, както индивидуално, така и като цялост, се очаква да бъдат символични носители на колективните идеали и чест. И в други култури се среща идентифицирането на жената-майка с

духа на нацията – при Френската революция тя е символ на родината. В случая се налага паралел с диалозите на Бозвели – там нацията е представена като „Майка България“.

По правило жените се асоциират с честта на колектива – всяко общество налага свои правила за опазване на честта и за това, какво трябва да бъде поведението на жените. Както вече отбелязах, в условия на заплахата от народностно заличаване, сред доминира чужда етническа общност тези правила се превръщат в строги норми.

При нормални условия приличното поведение и облекло символизируют колективното достойнство, в условията на национална криза тяхното прекриване е равносилно на тежък грях и обикновено има тежки последици за жените, докато при мъжете остава без особено строги санкции. Възрожденската литература изобилства от образцови, нормативни женски образи, носители на чисто български национални ценности. Възпитателната функция е основна за тази литература. Подобно на фолклора, тя е пълна с образи на девойки – скромни, кротки, мъдри девици, които безусловно се подчиняват на законите на патриархалното общество, които пазят честта и народността си, дори когато това им коства живота. И ако откриваме и отрицателни образи – те също са част от възпитателната роля на литературата – вредните последици от тяхното поведение са показани пределно ясно, т.е. те са пример за това какво би могло да се случи, ако жената не се придържа към нормите, установени от вековете в българското патриархално общество. Изобщо, това общество не оставя жената да изразява същността си, желанията си, а я подчинява на един възвишен национален идеал, съгласуван с нуждите на епохата и отговарящ на изискванията ѝ.

Отварянето на България към Европа, освен положителните си страни, скоро разкрива и възможни отрицателни влияния – българката, изкушена от европейския начин на живот (такъв, какъвто ѝ е представен), пожелава да се приобщи към него. И това, съвсем логично, започва от външната част, от лъскавата фасада, която я заслепява. Този проблем освен в периодичния печат, където дава материал за нескончаеми дебати, дава своето отражение и в литературата. Българското общество не може да допусне отстъпване от народните традиции, това се приема с драматизъм като срыв на ценностната система на жената и от там на цялата нация.

Обяснимо е защо окарикатуреният, негативизиран образ на псевдоцивилизованата българска жена се тиражира интензивно чрез драми, повести, лирически творби, публицистични текстове, фейлетони – все жанрови форми с доказана, несъмнена въздействаща сила. Тук искам по-конкретно да се спра на Войниковата комедия „Криворазбраната цивилизация“, тъй като този проблем стои в центъра на действието и е поставен с особена острота и задълбоченост.

Може би най-ценното в тази комедия е фактът, че част от образите са далеч от застиналия, недоразвит, еднозначен герой, познат ни от повечето възрожденски сценични творби. Тези образи оставят противоречиви впечатления, трудно е да ги характеризираме и да изречем окончателната си присъда над тях.

Въпреки че основната цел на автора е изобличението на чуждопоклонничеството, покрай нея се усеща, макар и неизказано и недокрай осъзнато, неодобрение на крайния консерватизъм на бащата Хаджи Коста. В негово лице авторът показва както трудолюбивия еснаф и традиционалист, така и угнетяващия тиранин. Той често бърка моралното разложение със съвсем нормалната грижа за естетиката, той е подозрителен към образованието и смята за редно да решава домашните и трудовите си проблеми само от позицията на физическата сила. Пиесата установява изостаналите разбирания на Коста, но не изказва изрично отношение към тях, не ги очертава като вредна противоположност на безотказното прехласване към модите.

Противоречия има и при изграждане на другите мъжки образи в комедията, но целта на това изложение е чрез анализ на поведението на женските персонажи да докаже тезата, че през Възраждането санкциите върху опитите за отродяване на българките от българското са особено тежки. Отказът от подчиняване на патриархалните императиви, отказът от пасивност, желанието за лично себеосъществяване безапелационно са дискредитирани в последното действие.

Заслепената, самонадеяната Анка през цялото време афишира себеусещането си на не-българка, претендира за социален статус, присъден и от естеството: „Мене ми е отредено от натурата да стана мадама и да живея между цивилизованите“. Залудена от мошеника Маргариди, тя се стреми към новото само в областта на дрехите, обноските, удоволствията, удобствата. Но най-големият и грях, неппростим в очите на възрожденския възприемател, е безапелационното отричане на своето, отричането от българското име (Анка: „Не ща да съм българка, защото няма по-долно от българката“). Отказът от българското е бягство от собствената идентичност, неприемане на традиционното всекидневие като жизнена позиция, неподвластност на господстващия бит и патриархални норми. Но представата за мечтаното комфортно битие на европейката, както точно я определя Катя Станева, е прекалено ориенталска, трогателно наивна и излагащо консумативна:

Баща ви да беше вранцузин, како добре щяше да бъде – щяше да ми хване две-три хизмикерки, па аз щях да си гледам рахатя (мадам Злата).

Безумните претенции за желаните женски привилегии, приети от криворазбрания европейски образец, са преднамерено акцентирани и дебело подчертани от съпричастния на възрожденските идеали автор. По този начин европейският културен модел, който се превръща в цел на колективните усилия на българина за напредък и цивилизованост, придобива трагикомични измерения. Псевдоцивилизоваността в случая е плод на фундаменталното несъответствие между волята за културна еманципираност и условията на живот, съчетани със силно стеснения кръгзор на българката и липсата на всякакъв социален опит.

Задачите, заложили предварително от автора, са успешно изпълнени във финалната част.

За успеха на комедията обаче трябва да съдим не по намеренията (осъществени или не) и вложените авторски идеи, а по начина на възприемане на творбата от възрожденската публика, към която директно са насочени внушенията на автора. Катя Станева илюстрира чрез цитат от една дописка във вестник „Право“ реакциите, предизвикани от представянията на Войниковата комедия пред българска публика преди Освобождението. Тези представления се възприемат като провокация към патриархалните норми на благоприличие:

сички жени се изпотиха от неочакваното позорище, а мъжете с най-голямо негодувание стояха като попарени. Мислящи, че ще видят нещо поучително, довели си бяха децата, кои рано-рано злочести бяха видят... как се пристава...как най-подир обезчестената с най-голяма жаркост се присреща от майка си.

Очакването на зрителите е Майката да функционира безотказно и показно като инструмент на патриархалната власт.

Тогавашните рецепционни нагласи спрямо нея изискват най-малко тя да отвърне лице от дъщеря си.

Възпитателният ефект е достатъчно показателен за дръзналите да мечтаят за цивилизация и свобода по европейски модел; очевидно за балканеца европейският стандарт в бита, поне в този му вариант, е неприемлив, нежелан, следователно неосъществим.

Отново е изведена утвърдената роля на жената в патриархалното общество – да бъде пазителка на националната идентичност, на националните ценности. Санкционирането в случай на несъзвучност с колективните идеали на времето е неизбежно.

За да конкретизирам това, което е най-високият идеал на възрожденския човек за образец на женско мислене и поведение, не мога да пренебрегна еталона за българска девойка, „бисера между мъниста“ – белоногата Петко Славейкова Гергана. Близостта на този образ с фолклорния тип е многократно отбелязвана и коментирана от редица изследователи.

Вътрешните възможности на народното предание са особено благоприятни за създаване на художествения свят на възрожденската поема. Почти всички български поеми от това време са създадени по народни предания. В историческата обстановка в България по време на възрожденския порив към национално пробуждане, към запазване на българското, към съхраняване на народността, е особено важно да се акцентира на исторически важното в индивидуалната човешка съдба и възрожденският поет с охота се обръща към миналото не само като източник на фактически материал, но и като извор на вдъхновение.

Самият Славейков пише:

Народните ни песни са току кажи единствената наша чисто народна стара и нова книжнина. Те не служат само за яzikословни и други придираия, но трябва да служат и като образци в изящни творения на народен дух.

Фолклорните образи носят неподражаемо романтично обаяние и имат гарантирана въздействаща сила върху възрожденския възприемател. И все пак, както отбелязва Йорданка Холевич, твърде опростено би било тълкуването на тази Славейкова поема, ако свеждаме цялото богатство на нейния художествен свят само до влиянието на фолклора, или по-точно, ако се опитаме да обясним това влияние като външно привнасяне на похвати и изразни средства. „Изворът на белоногата“ се връща към фолклора, но не с отделни негови идеи, а с цялостната му система от възгледи за човека и обществото, за времето и историята.

Централният женски образ не е заимстван от фолклора, но безспорно е създаден по неговите закони и до голяма степен на това се дължи непреходността му. Образът на Гергана се доближава до фолклорния тип по портретното си изображение. Стегнато, без излишно натрупване на епитети е подчертана красотата на девойката („пиле шарено“, „бисер между мъниста“), добротата ѝ („кротко агънце“), обичливостта ѝ („мамина мила“). Славейковата героиня притежава всички качества, които изисква образцовата патриархална добродетелност.

И все пак образът ѝ не се покрива напълно с героинята, позната ни от фолклора, най-малкото за това, че е въведена в творбата чрез име – личностен идентификатор и е изградена като индивидуалност. В този смисъл интересно е, че везирът е въведен само с нарицателно име, назоваването му „ага“, „везирът“ отпраща персонажа към типово-обобщителното, анонимното, колкото и нестандартно да е поведението на героя.

Гергана се явява личност от нов тип, в нея се долавят черти, присъщи на ренесансовата личност: усещането за пълното единство с природата, природата като втора същност на човека и най-вече правото му да обича и да отстоява своята любов. Този образ е типичен за възрожденската литература, която съгражда и лансира образи – образци на българската женска образцовост. Диалогът между везира и Гергана, освен другите си смислови натоварености, е и своеобразна възхвала на патриархалния бит и на патриархалните нрави. Гергана притежава всички външни и вътрешни качества, за да се превърне в образец, в идеал на българското възрожденско патриархално общество. В диалога с везира Гергана защитава не само позицията си на българка, привързана към Дома, към

традиционния бит и всекидневие, но и позицията си на член на патриархалното общество. Тя напълно задоволява изискването към българката да е пазител, съхранител на националната гордост и ценности, особено в условия, когато те са заплашени от доминиращо чуждо етническо присъствие. Гергана и везирът символизират двата свята – женския и мъжкия по типичния най-общо за всички литератури начин – жената, привързана към дома, противопоставена на странстващия свят на мъжа, на везира, пътуващ от извор на извор. Знак за чистотата, дори за светостта на българската девойка е и белият цвят – той преобладава в цялостната представа за Гергана: белоногата, село Бисерче, бяла българка, бели си нозе измива, лице снежано.

Гергана се превръща в образец за българска девойка, неповлияна от времеви ограничения, тя е носителка на „вечната женственост“, материализира общобългарския идеал за образцовост.

Диаметрално противоположни са позициите на Гергана, от една страна, и на мадам Злата и Анка, от друга. Те са предопределени и заложени от авторите си с оглед на избрания подход към целта, която е обща за двете произведения. Авторът на 'Криворазбраната цивилизация' избира пътя на отрицанието – той показва каква не бива да бъде българската жена, докато авторът на 'Изворът на белоногата' създава образец за подражание. И двата текста обаче са писани под диктовката на идеологически модели, на които всъщност е подчинена цялата ни доосвобожденска книжнина. Интересът към жената, афиширан във визираните възрожденски текстове, се проявява като предписателност и дискретна, ненаатрапчива диктовка на определен тип поведение, съзвучно с идеалите на времето и променящо се заедно с тях. Емблематичните женски образи налагат едно до голяма степен клиширано поведение, което е насърчавано и приветствано, защото е социалнозначимо.

Когато говорим за емблематични женски образи за възрожденската ни литература, не можем да пренебрегнем цялата галерия образи на български девойки, създадени от Л. Каравелов в неговите разкази и повести. Влиянието на фолклора при изграждането на тези образи е безспорно, фолклорът е голямата любов на Каравелов, той дълго е събирал и изследвал фолклорни материали, и те съвсем естествено се „вграждат“ в творбите му, особено в битовите му разкази и повести. Колко широки интереси е имал Каравелов в тази област, показва неговият архив: там са запазени голямо количество фолклорни и архивни материали, фрагменти от проучвания и статии, извадки от научни фолклористични трудове на руски учени, множество библиографични бележки и т.н.

При оформянето на женските образи авторът очевидно е силно повлиян от народния идеал за девойката и това най-ясно личи при външната обрисовка на героините му. За интереса на Каравелов към този въпрос свидетелства неговият ръкопис „Българска девойка“, където, имайки предвид включените в сборника на братя Миладинови песни, той прави бележки, свързани с моралния и физическия облик на българката. Този облик в повечето случаи е твърде консервативен и утвърждаващ високите достойнства на патриархалната жена като покорство, кроткост, работливост, всеотдайност и т.н. Внушенията, които носят тези образи, напълно в духа на дисциплиниращия по отношение на жената възрожденски стил, са откровено идеологически прицелени. В по-голямата си част Каравеловите девойки са разумни, послушни, безотказно обслужващи патриархалния модел.

Първото, което прави впечатление в разказите и повестите на Каравелов, е че той „кръщава“ своите литературни героини с типични народни имена: Найда, Неда, Слава, Латинка, Божана, Рада, Лила, Неделя, Велика и др. При портретната им характеристика той използва образотворчески похвати от народната словесност. За патриархалността на

българския бит, е напълно приемлива нравствено-физическата идеализация на българската девойка от фолклора. Ето описанията-характеристики на няколко женски образа от белетристиката му:

...а дядо Кънчо имаше хубавичко, прехубавичко, гиздавичко, прегиздавичко момиченце: очи черни като вишни-череша – такива очи имат само сърните; лицето му кръв с мляко; а весело като лястовица; бързо като препелица; хрисимо като гергьовско агнце. Името ѝ беше Латинка. („Войвода“)

Да ви разкажа за Неда... Гиздава, весела, сладкодумна, песнопойка.

Аз и до днес още помня нейния ясен глас и нейните хубави песни... Косата ѝ беше като коприна, руса беше; очите ѝ бяха черни като вишни-череша; уста тя имаше мънички, устници аленички, а лицето ѝ беше пълно, бяло и червено като ябълчица. А доколко беше тя тънка, та висока! („Неда“)

Слава имаше трендафилови бузици, на които се намираха две ямички; очите ѝ бяха като небесната синева; косата ѝ руса като у горска самовила; а снагата ѝ тънка и висока като пиявица. („Слава“)

Дорде старците се разговаряли така, то в стаята влязло едно момиченце, което било около шестнайсет години; черните му очи блестели някак си живо и весело; тия били пълни с нежност, с енергия и с душевна топлина и били покрити с дълги и къдри клепачи; черните му вежди представлявали правилен полукръг; мъничките му устца били украсени с алени устни; откритото му и високото му чело било ясно и хубаво; няколко аленовата червенина светила на бялото му като хартия лице; образи – като прасквици с наешинки и с ямки; и най-после, главица, покрита с темноруса като коприна коса, която се вила по плещите му и приемала по краищата къдрав вид. Притурете при всичкото това висок и прав бой, тънка и гиздава снага... („Българи от старо време“)

Аз би желал да бъда изографин и да ви изпиша това невинно лице. тия ясни и живи очи, тия бяло-хримизни бузи, тия алени устници, тия вити вежди, тия високи гърди, тая бяла шея и тая тънка снага. Но Пенка имаше и друго достойнство, което не овехтява и което се слави и после смъртта му. Това момиченце имаше добро сърце, здрав разум и такава пъргавост, каквато се среща само у невинните и честните създания. Нейният крехки глас и нейните весели песни се разнасяли из всичката махала, а нейната работа се славела даже и между най-добрите казанлъшки домакини. („Мамино детенце“)

Това момиченце било облечено с всякакви дрипели; по черната му, заплетена на плетеници копринена коса падала твърде разкошно на неговите гиздави плещи; лицето му било бяло, като слонова кост; а шарените му и големи очици блестели като два камъка от най-чиста бирюза“ („На чужд гроб без сълзи плачат“)

Лицата на всички девойки в белетристиката на Каравелов са бели – знак за душевната и нравствената им чистота. Често чрез портретната характеристика на героинята авторът стига и до етичната ѝ същност. По отношение на вътрешния мир на женските си персонажи, Каравелов малко повече се отклонява от фолклорния типаж. Характерът на Слава (от „Слава“), например, е коренно различен от идеализирания фолклорен образец. При нея идеализацията е само външна. Но това изключение, поне по мое мнение, е от изключенията, които потвърждават правилата, той като автор показва пределно ясно последствията от неспазването на патриархалните норми. Като емблематичен, в най-висока степен образцов образ на българска девойка, може да се посочи Неда (от „Неда“). Освен външна и вътрешна красота, тя притежава воля и решителност, готова е с цената на живота си да отстоява народността, вярата и честта си. И в крайна сметка наистина намира смъртта си в името на този велик народен идеал. С пълното съзнание за своята

обреченост и безизходното положение, в което е изпаднала, тя не загубва куража и борбеността си и извършва подвиг, на който дори малко мъже са способни – отнема живота на един турчин. Мнозина българи са заплащали с живота си за несравнимо по-малка дързост, но въпреки това тя не се поколебава.

В образа на Неда, както и на Найда (от „Турски паша“) и Добра (от „Дончо“), Каравелов възплъщава революционно-романтичния идеал за българската жена, който срещаме и у Ботев – а именно, че жената може и трябва да бъде другар на мъжа и участник в национално-освободителното движение. Това мнение се поддържа от всички революционно настроени български писатели и поети. Найда е трезвомислеща българска девойка, която нито за миг не се поддава на изкушението за лесен и разкошен живот, който би могла да води. Отвлечена от турците, тя има възможност да наблюдава безнравствения и разгуления живот, който те водят, и той предизвиква в нея само непреодолимо отвращение. Мисълта за родния край, за семейството ѝ, обичта към род и родина дават сили на тази девойка да отстоява твърдо своето и да го пази от домогванията на чуждото. Омъжена против волята си за своя любим приятел от детинство, който е потурчен, тя усеща, че той до известна степен се е поддал на чуждите влияния. Със силни думи Найда успява да го убеди, че те са задължени да отстояват българското и да не предават своя народ, въпреки незавидното си положение. В този случай девойката се оказва по-силна от мъжа, тя е по-твърда в отстояването на българските национални идеали.

Когато жените съхраняват изконните български ценности (а това е и тяхното традиционно задължение), няма опасност те да бъдат заличени и се запазват непокътнати за поколенията. Н. Чернокожев отбелязва, че попаднала в турския харем, разказвачката се изолира от заобикалящия я свят и си създава свой свят.

Взгледите си за ролята на жената в националноосвободителното движение Каравелов изразява чрез изградения по аналогия с българския хайдушки и юнашки епос образ на Добра, посестримата на Дончо. Безстрашна и последователна, тя е по-мъж и от мъжете:

Добра беше юнак девойка; тя разделяше с нас и радост, и жалост; тя беше турила живота си на капоните и все едно ѝ беше – да живее или да умре: на всичко беше готова това момиче. Добра често обличаше мъжки дрехи и хайдутуваше с нас... Колко пъти е засрамвала тя нашите другари и ги е накарвала със своите думи да разбият турците!

Добра се утвърждава като героиня, преди всичко, посредством похватите на романтизма. Когато всички четници вече са отчаяни, Добра повдига духа им и измисля хитър план за действие, нерядко дръзкото ѝ предизвикателство предопределя вземането на решения от войводата. Неведнъж, с риск за живота си, тя помага на своя побратим в борбата му срещу официалната турска власт. На нея е противопоставен образът на Дончовата жена – тиха, кротка и плачлива, тя предизвиква у всички чувства, каквито би предизвикало едно дете.

Несъмнено симпатиите на автора клонят в полза на смелата Добра. Дошло е време жената да заеме своето място редом с мъжа дори и на бойното поле; нещо повече – героичната съдба вече не е само мъжка привилегия.

Революционерите налагат нов поведенчески модел на възрожденска жена – тя трябва да бъде смела, решителна, умна, да се бори редом с мъжете за излизане от унизиленото робско положение на българския народ. Този модел извежда жената отвъд традиционните ѝ роли на домакиня, съпруга и майка, извежда я отвъд тесните граници на Дома. Но това не означава, че ѝ дава свобода на избор и право на лични решения. Изг-

раждането на поведенчески модели за българската жена, както вече отбелязах, е характерно явление за възрожденската литература. Тези модели от своя страна са подчинени на възвишените патриотични идеали на времето.

Крайната идеологизация на възрожденската литература е резултат от чуждото потисничество и от зародилото се съзнание, че е крайно време това потисничество да бъде отхвърлено.

Това съзнание се превръща постепенно в мощен революционно-патриотичен устрем, който оставя отпечатък върху цялото обществено, философско и литературно движение през Възраждането. Води се упорита борба с перо и оръжие, в която естествено е включена и българската жена – първоначално само като съхранителка на националния дух и ценности, а в по-късния етап на творчеството на прогресивно настроените революционери – и като пряк участник в борбата.

От опита да реконструирам „стандартния“ образ на възрожденската жена се налага изводът, че този образ в голяма степен е подчинен на идеологемите на времето и има подчертан предписателен характер. При представянето на жената стриктно се следва примерът на предците, като тя задължително трябва да отговаря на традиционните представи, наложени от вековете в обществото, на изискванията и нормите на патриархалния морал. Всеки опит на жената да излезе от тези норми се санкционира с показателно поучителни сюжети.

Патриархалната власт не оставя големи възможности на жената да отстоява себе си, собствените си желания и преценки. Тя, като всяка същинска власт, не приветства множествеността на авторитетите и не търпи нестабилност или сринове в ценностите. Поривът към личностно самоопределяне, доминиран от ценности на модерността, обрича на маргинализация жената, дръзнала да загърби изконните български традиции.

Отново ще се позова на Катя Станева, която отбелязва, че интелектуалният елит на Българското възраждане е тотално мъжки. Той очаква и изисква от жената винаги да бъде бяла и добра, да си остане винаги песенно-красивата българка, която категорично и жертвоготовно отказва да стане бяла ханъма и която знае, предупредена е, че преструването на кокона, мадама (на гъркиня, французойка, европейка) струва скъпо. Възрожденската словесност обявява цената на мъжките престорвания и на женските преструвки като изключително висока, равностойна на отродяване от своето.

Възрожденските политики на представяне на женското, конструирането на женска идентичност имат утилитарна насоченост – във време на исторически разлом да съградят и стабилизират самочувствието, себелюбието, самомнението на българката, да вменият неотклонно да се вписва в традиционните женски роли (да обслужва мъжа, дома, сина), като залог за оцеляването на семейството и на нацията.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасов 1919: *Атанасов, Т. Л. Каравелов като фолклорист.* – В: Сборник Ив. Д. Шишманов, с. 182. София (Atanasov 1919: *Atanasov, T. L. Karavelov kato folklorist.* – V: *Sbornik Iv. D. Shishmanov*, s. 182. Sofia).

Вестник „Право“, 8 май 1872 (*Vestnik „Pravo“*, 8 may 1872).

Леков 1963: *Леков Д.* Интересът на Л. Каравелов към фолклора и етнографията на славянските народи. – В: Сб. Славянска филология, V, 1963, с. 69-87. София (Lekov 1963: *Lekov D.* *Interesat na L. Karavelov kam folkloro i etnografiyata na slavyanskite narodi.* – V: *Sb. Slavyanska filologia*, V, 1963, s. 69-87. Sofia).

- Леков 1964: *Леков Д.* Из архива на Л. Каравелов. – Подбрали и подготвили за печат Д. Леков, Л. Минкова и Цв. Унджиева, с. 339-495. София (Lekov 1964: *Lekov D.* Iz arhiva na L. Karavelov. – Podbrali i podgotvili za pechat D. Lekov, L. Minkova i Tsv. Undzhieva, s. 339-495. Sofia).
- Минкова 1966: *Минкова Л.* Л. Каравелов и украинският фолклор и фолклористика. – В: Литературна мисъл, кн. 1. София (Minkova 1966: *Minkova L.* L. Karavelov i ukrain-skiyat folklor i folkloristika. –V: Literaturna misal, kn. 1. Sofia).
- Списание „Летоструй“ за 1876 г., с. 149-150 (Spisanie „Letostruy“ za 1876 g., s. 149-150).
- Станева 2000: *Станева К.* Женски идентификации през Българското Възраждане: реторики на национализма и на цивилизоването. – В: Конструирание на традицията. Юбилеен сборник в чест на проф. Милена Цанева. София (Staneva 2000: *Staneva K.* Zhenski identifikatsii prez Balgarskoto Vazrazhdane: retoriki na natsionalizma i na tsivilizovaneto“ – V: Konstruirane na traditsiyata. Yubileen sbornik v chest na prof. Milena Tsaneva. Sofia).
- Станева 2001: *Станева, К.* Колажът като интерпретация: женските идентификации през Българското Възраждане. – В: Теория през границите. Въведение в изследванията на рода. София (Staneva 2001: *Staneva, K.* Kolazhat kao interpretatsia: zhenskite identifikatsii prez Balgarskoto Vazrazhdane. –V: Teoria prez granitsite. Vavedenie v izsledvaniyata na roda. Sofia).
- Холевич 1977: *Холевич, Й.* При извора на вечната младост (П.Р. Славейков и народното творчество). – В: Българската литература и народното творчество. София (Holevich 1977: *Holevich, Y.* Pri izvora na vechnata mladost (P.R. Slaveykov i narodnoto tvorchestvo). –V: Bolgarskata literatura i narodnoto tvorchestvo. Sofia).
- Чернокожев 1990: *Н. Чернокожев.* Единството на първата Каравелова белетристична книга. – В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“. Факултет по славянски филологии, езикознание и литературознание, Т. 83, с. 99 (Chernokozhev 1990: *N. Chernokozhev.* Edinstvoto na parvata Karavelova beletristichna kniga. –V: Godishnik na SU „Sv. Kl. Ohridski“. Fakultet po slavyanski filologii, ezikoznanie i literaturoznanie, T. 83, s. 99).